

НЕОКЛАСИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ДЗЕРКАЛО ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Демська-Будзуляк Л. Українське літературознавство
від ідеї до тексту: неокласичний дискурс: монографія.
Київ: Смолоскип, 2019. 600 с.

Теоретичне осмислення історії українського літературознавства досі не було предметом цілісного аналізу. Основну увагу науковці (Л. Білецький, О. Білецький, В. Брюховецький, М. Насенко, Г. Александрова) переважно зосереджували лише на питаннях історії дисципліни та літературної критики. Натомість перед нами праця, у якій авторка ставить собі за мету виявити типологічні зв'язки між культурним світоглядом епохи та інтелектуальними практиками вітчизняної філології. У фокусі розгляду — українські

літературні студії кінця XIX — першої третини XX ст. Дослідниця не випадково вибирає цей період. Його хронологічними межами можемо зазначити появу фахового українського літературознавства (від перших розвідок М. Дашкевича та О. Огоновського) і процес СВУ в підсоветській Україні, коли внаслідок масових репресій наша національна наука втратила інституційну незалежність.

Аналізуючи цей період, Леся Демська-Будзуляк пропонує виокремлювати дві культурні парадигми, у контексті яких еволюціонували українські студії над письменством — традиціоналізм і модерність, і два відповідні їм наукові дискурси — традиціоналістський і модерний. Незважаючи на певну схематичність підходу, дослідниця характеризує тогочасне літературознавство з перспективи його теоретико-методологічних засад. Авторка робить вдалу спробу розглянути відповідну генезу українських пошукових рефлексій у широкому західноєвропейському контексті філософських та інтелектуальних зрушень. Це дає змогу простежити входження вітчизняного набутку до світової наукової парадигми.

Найбільша частина праці висвітлює модерний дискурс українського літературознавства, який, на думку авторки, репрезентовано в доробку вчених із кола неокласиків та близьких до них фахівців: М. Зерова, П. Филиповича, В. Петрова, А. Шамрая, Б. Навроцького, Б. Якубського, В. Державина та ін. Основною рисою модерного дискурсу дослідниця вважає методологічний перехід від історико-позитивістичних до формоцентричних інтерпретаційних моделей. Залишається, однак, запитання: наскільки повно авторка подає картину українського модерного літературознавства? Чи можна вичерпувати його лише неокласичним дискурсом? Водночас поза розглядом залишився вагомий доробок західноукраїнських науковців, зведений у книжці лише до постатей І. Франка й О. Огоновського. Переконані, що уважний аналіз праць хоча б таких відомих учених, як Я. Головацький, С. Смаль-Стоцький, В. Щурат, В. Гнатюк, вдало б доповнив цю концептуальну працю.

Особливу увагу авторки привертає спадщина М. Зерова, бо саме вона, на її думку, якнайповніше репрезентує досягнення модерної вітчизняної філології в обширі історії письменства, теорії літератури, а також літературної критики. Студії українських неокласиків, зазначає Л. Демська-Будзуляк, демонструють перехідний період від традиціоналістської до модерної парадигми, використовують сучасні підходи до теоретичного осмислення традиційної історико-літературної проблематики. Однак, попри намагання дослідниці максимально чітко окреслити коло літературознавців-неокласиків, сам термін залишається не до кінця з'ясований. Постійно присутній наголос на «ближньому колі» та «дальньому колі» М. Зерова, але залишається незрозумілим, за яким принципом ці вчені близькі до згаданої постаті — світоглядним чи лише методологічним?

Структуру книжки зумовляють головні завдання, які ставить перед собою авторка. І тут виникає певна проблема, адже таких базових завдань два. Дослідниця прагнула, з одного боку, проаналізувати ідейно-методологічний розвиток модерного українського літературознавства від його витоків (наукова спадщина І. Франка й В. Перетца) і до початку 1930-х років; а з другого, — охарактеризувати в контексті тогочасної західноєвропейської гуманітаристики наукову спадщину М. Зерова та близьких до нього фахівців. Авторка намагається зв'язати їх воедино, і це викликає труднощі структуризації дуже великого обсягу матеріалу, залученого до роботи. Адже його цілком вистачило б на дві окремі монографії.

У книжці розкрито широкий соціокультурний контекст української спільноти окресленого періоду. Л. Демська-Будзуляк вдало демонструє зв'язки інтелектуальних практик літературних студій, історико-політичних зрушень та культурного світогляду часу; виокремлює перше покоління вітчизняних літературознавців та обґрунтовує його засади; з'ясовує теоретико-методологічні впливи на українських фахівців; визначає теоретичне й культурно-ідеологічне спрямування їхнього доробку. Для такого аналізу залучено не лише розвідки вчених-неокласиків та світоглядно близьких до них дослідників, а й великий обсяг фактичного матеріалу з галузі історії, мистецтвознавства, культурології, соціології тощо. Також важливим для вітчизняної філології стало й уведення в науковий ужиток цілого пласта архівних наукових студій І. Айзенштока, В. Бойка, Б. Навроцького, А. Шамрая, В. Державина та ін., які досі, за незначними винятками, перебували поза увагою українських фахівців.

Виконуючи низку завдань, авторка системно проаналізувала величезний масив праць, щоб виявити основні точки зіткнення традиціоналістських і модерних парадигм на ґрунті історії й теорії літератури, а також літературної критики. Л. Демська-Будзуляк слушно пише, що зміна методологічного підходу до відповідних студій зумо-

вила переорієнтацію з вивчення історичної традиції на культурну. У центрі більшості розвідок неокласиків опиняється культурна «ідеологія доби», що її М. Зеров визначав як історіографії, політичні прагнення, літературні погляди та вподобання й побут. Фокусом, через який дослідники 1920-х років вивчають таку «ідеологію доби», виступає ідея форми, часто ототожнюваної з ідеєю культурного стилю епохи. Саме напрацювання в галузі теорії форми обрано у книжці за точку відліку в розгляді природи модерного літературознавства на прикладі його вітчизняних репрезентацій. Такий підхід дає змогу виокремити низку особливостей української модерної філології, зокрема: 1) у галузі теорії літератури художній твір розглядали як форму вияву культурної свідомості епохи й аналізували його за тричленною схемою на основі єдності ідеології епохи, жанрової системи та формально-стилістичних засобів; 2) у галузі історії літератури запропоновано класифікацію художнього матеріалу на формально-стильовій основі, літературний канон переорієнтовано з авторів на тексти; 3) у галузі літературної критики аналіз художніх, особливо поетичних текстів здійснювали з огляду на вироблення авторами художньої форми та мови.

Водночас увага до ідеї форми у вітчизняних студіях дала змогу по-новому подивитися на дискусію про «зміст і форму» 1922—1923 рр. в українському літературознавстві, а також підстави виокремлювати два напрями теоретичних досліджень. Одні з них були базовані на ідеях психолінгвістики О. Потебні та зближувалися з поглядами російських формалістів. Інші ж були основані на ідеях західної культурної морфології й трактували ідею форми в щільному зв'язку з філософією культури. Дослідниця встановила, що для українського модерного літературознавства характерним був саме другий напрям; тому можемо говорити про наявність морфологічної школи відповідних вітчизняних студій, окремої щодо російського формалізму. Цілком погоджуюся з таким поглядом, хоча й шкода, що поза увагою авторки залишився значний пласт рецензій учених-неокласиків на праці російських формалістів.

Слушним бачиться й висновок про те, що погляд на українське літературознавство як на систему інтелектуальних практик уможлиблює його осмислення у формі діалогу між суспільством і літературою. У такому діалозі фахові студії постають медіумом, що виявляє цінності та приховані інтенції наукових текстів, які урухомлюють різноманітні культурні пласти, формують центральні наративи, а за їх допомогою суспільство інтерпретує та репрезентує себе. Водночас такий підхід відкриває перед науковцями широкий спектр можливих тлумачень українського літературознавства не лише як наукового феномену, а і як культурного явища.

Праця Л. Демської-Будзулак накреслює нові шляхи розгляду об'єкта в загальносвітовому інтелектуальному й соціокультурному контексті, уможлиблює подальше поглиблене перепрочитання наукових текстів вітчизняних філологів кінця XIX — першої третини XX ст. Дослідниця не боїться ставити перед собою складні запитання філософського й методологічного плану та шукати на них відповіді. Розуміємо, що обмежений обсяг книжки не дає змоги вповні зосередитися на всіх актуалізованих аспектах розгляду та максимально залучити присутній матеріал. Монографія розкриває авторську візію проблеми й засвідчує фаховий підхід у вирішенні поставлених завдань.

Ігор НАБИТОВИЧ
м. Люблін (Польща)

Отримано 30 листопада 2019 р.